

Чума

Сонце повільно спускалося за обрій, забарвлюючи глинобитні стіни в перикові відтінки. Площа, серце містечка, поступово порожніла. Пил, збитий за день численними ногами, повільно осідав у повітрі. На сусідніх пласких дахах ще подекуди розкладали білизну для сушіння, а вітер зривав пучки соломи. У правому куті площі, де тулився ринок, останні крамарі згортали свої рогожі й складали товари на возики. Вередливий віслук одного із приїжджих безперестанку ревів на одній ноті. Мінливий вітер доносив із домівок то аромат щойно спечених у танурі коржів, то запах тушкованої з травами сочевиці. На дальньому боці площі трьома барвистими плямами греблися в піску кури.

Еліезер сидів на кам'яній лаві біля джерела й оглядав площу. Сьогодні він був не просто жителем. Сьогодні він був охоронцем священного й незамінного дару Ягве – єдиної криниці. Громада довірила йому ціпок, щоб відбиватися від ворогів, видала глиняну лампу, наповнену оливковою олією з додаванням м'яти й розмарину, що дарували бадьорий аромат, а також шкіряний сувій-оберіг із написом «Шма Ізраель».

Криницю треба було охороняти, адже в країні знову було неспокойно. Ходили чутки, що в селища, мешканці яких погодилися платити податки чи постачати харчі римському гарнізону, ночами приходять радикальні бунтівники й чинять різне й страшне, щоб послабити громаду, не вдаючись до відкритого нападу.

Очі Еліезера, звиклі до сутінків, що насувалися, уважно стежили за останніми перехожими. Уранці старий левіт, голова громади, перед тим, як підняти полотняну завісу на виході з будівлі, повчав: «Вода – це життя. Бережи її, як бережеш віру». Від криниці, викладеної грубим вапняком, тягнуло прохолодою.

І раптом він побачив її. Свою мрію. Свою Міріам, доньку коваля, яка з глечиком на плечі йшла площею. Її темне волосся, прикрите покривалом, злегка вибивалося з-під тканини, а овальні й завжди сумні очі, як зазвичай, уникали чужих поглядів. Еліезер ніколи не наважувався заговорити, але йому здавалося, що його почуття – це не просто відчуття. Їх можна було побачити, а може навіть і торкнутися. Міріам була недосажно вродливою й неймовірно далекою, наче зірка над Галілеєю. Куди вона йшла в таку годину? Було б добре, якби до криниці, але ні, адже глечик у неї був явно повний.

Цікавість, змішана з тугою, заволоділа Еліезера від кінчиків пальців ніг до маківки. У якомусь напівсні він підвівся, кинувши погляд на криницю, і пішов за нею, тримаючись у тіні будинків.

* * *

Чоловіка в запиленому плащі звали Шимон. Він був самарянином, хоча видавав себе за юдея. Фарисеї були ненависні його народові, тож його серце палало помстою. У маленькому шкіряному мішечку, схованому під тунікою, він ніс порошок – отруту з товченої блекоти, куплену в самарянського крамаря. Озираючись, Шимон підійшов до криниці, удаючи, що хоче напиться. Площа була порожньою. Удалині чулися голоси дітей. Десь бляли кози. На півночі гавкав двірський собака.

Швидко, але обережно, Шимон висипав порошок у воду, пробурмотів молитву своєму богові й розчинився у вузькій вуличці, що вела до околиці.

Усе, що встиг помітити Еліезер, який дізнався, що його кохана занесла глечик до будинку своєї тітки, і повертався до криниці, – це постать незнайомця в запиленому плащі, яка віддалялася в темряві. Їхнє містечко пролягало на торговельному шляху, тож чужинці тут не були рідкістю. Можливо той просто проходив повз площу.

Еліезер сів на лаву, поставив поруч лампу, сперся на ціпок і завмер, згадуючи струнку постать Міріам.

* * *

Коли в малого Мішила раптово почалася гарячка, ніхто особливо не занепокоївся: мало що діти підбирають із землі й тягнуть до рота, мало що може спричинити хворобу в такому віці. Але потім почалися судоми, з рота хлопчика пішла піна, і до полудня Мішила не стало. Через годину помер старий, потім – жінка, яка готувала їжу. До обіду площа наповнилася криками й плачем. Еліезер, побачивши натовп, який наближався до нього з ціпками, раптово зірвався з місця і, спотикаючись, побіг, кружляючи вузькими вуличками, аж поки не впав у чийсь клуні, зарившись у солому.

Уночі, коли зорі холодно сяяли, перед Еліезером з'явився світлий силует із крилами, наче в херувима. Еліезер скочив на ноги, зігнувся й прикрив очі рукою. Голос янгола був суворим: «Еліезере, ти покинув свій пост. Через твою слабкість смерть забере дев'ятсот дев'яносто дев'ять душ. Ти не знаєш, що таке відповідальність і спокута. Ти дізнаєшся. Зранку твоє покарання почнеться тут, на землі».

Еліезер упав на коліна. Світло згасло, а юнак – знепритомнів.

Еліезер розплющив очі ще до світанку, коли перші промені сонця ледь пробивалися крізь маленьке віконце, за-тягнуте лляною тканиною. Він опритомнів у глинобитному будинку на зручному ложі. Повітря було прохолодним і пахло сухою землею та оливковими гілками. Щойно він ворухнувся, як полотняна завіса в дверному проході відкинулася і з'явилося незадоволене обличчя жінки в літах.

– Авіє, – сказала жінка. – Увечері ти обіцяв принести води. Де вона?

Еліезер відкрив рот, щоб відповісти, але губи його не слухалися. Проте з його рота пролунав голос:

«Увечері я був надто втомлений, Ребеко. Нічого не завадить мені зробити це пізніше».

Розум Еліезера заметушився, намагаючись збагнути, що відбувається. Він спробував поворушити рукою, головою. Нічого не виходило. Тим часом його тіло само підвелось з циновки, набитої соломкою, вдягло просту лляну туніку, підперезалося шкіряним поясом. Еліезер почувався інакше. Він відчув вагу міцного й сильного тіла, звичного до фізичної праці, яке тим часом узяло поношені сандалі, що стояли біля ложа.

Дочекавшись, поки голова схилилася над широким глиняним глечиком, щоб умити руки перед молитвою, Еліезер чужими очима глянув на відображення й виявив, що він – чоловік років тридцяти з густою бородою й мозолистими руками. Цього чоловіка Еліезер бачив на ринку: той торгував оливками і, здається, так, його звали Авія. Губи самотійно прошепотіли: «Благословенний Ти, Господи, Боже наш, Царю Всесвіту, Який освятив нас Своїми заповідями і звелів нам умивати руки». Цю частину ранкового ритуалу, що сам Еліезер зазвичай пропускав, побожний юдей Авія, схоже, виконував щодня. Еліезер знову спробував узяти тіло під контроль,

але ні: тут він був лише безпорадним спостерігачем. Утім, не таке вже й страшне покарання, як обіцяв янгол.

Думок Авії Еліезер не чув, але думати самому заважало якесь мерехтіння, наче мошки на краю зору. Еліезер вирішив, що можливо так він відчуває метушню розуму крамаря. Напевно той одразу думає про тисячу речей: про ціни, торг, виручку, віслюка, про сина й дружину Ребеку...

Хода Авії здавалася ширшою й важчою. Еліезер відчував легкий біль у спині, але тіло було сповнене сил, із потужним диханням і міцними м'язами. Чоловік увійшов до кімнати, де Ребека розпалювала вогонь у глиняній печі, щоб спекти коржі з ячмінного борошна. Запах свіжого тіста змішувався з легким димком від сухих виноградних лоз, що вона використовувала замість дров.

Поки Авія виконував обіцянку й носив воду, Ребека подала сніданок: ячмінні коржі, трохи оливок із власних запасів і сушений інжир. Узявши тарілки, Авія піднявся на плаский дах, де було прохолодно й відкривався краєвид на м'які пагорби Галілеї, всіяні оливковими деревами. Їв він швидко, не так, як звик Еліезер. Юнак відчував смак їжі, але сприймав її інакше. Солоне здавалося пріснішим, а солодке – без смаку.

У якийсь момент Авія помітив, як сусідська коза намагається жувати мотузку разом із розвішаною на ній білизною, і радісно гукнув сусідові:

«Шломо, прив'яжи свою козу, бо вона знову все псує!».

Сусід махнув рукою й усміхнувся.

Після сніданку Авія звично й спритно зібрав товар для ринку: кілька кошиків із пальмового листя, наповнених оливками – солоними, в'яленими й свіжими, а також маленький глечик із оливковою олією першого віджиму. Мабуть її він сподівався продати дорожче. Чоловік перевіряв монети в шкіряному гаманці: кілька мідних лепт і кілька срібних драхм. Потім запряг віслюка, старого, сивого, якого кликав

Гамалем. Разом із дружиною вони навантажили на віслюка кошики – і Авія вирушив до площі, наспівуючи псалом: «Зводжу очі мої до гір, звідки прийде допомога моя...». Еліезер розслабився, намагаючись зрозуміти, у чому саме тут урок.

Площа містечка оживала. Біля криниці знову стояв Левій, якого вчора змінив Еліезер. Було цікаво, чи сердиться той на Еліезера за його вчорашню втечу, але спитати про це не було жодної можливості.

Авія швидко розклав свій товар на рогахі поруч із іншими крамарями: продавцем фініків, гончарем із глиняними глечиками та жінкою, яка торгувала вовняними тканинами, пофарбованими в синій і червоний кольори. Запахи ринку нав'язливо лізли в ніс: терпкий аромат кмину й коріандру, солодкість сушених фруктів, їдкий дух гною від прив'язаних неподалік кіз.

Авія кинув погляд на площу й відвернувся, але Еліезер встиг помітити щось дивне. До центру йшов старий левіт, який вів із собою худорлявого й сутулого юнака – його, Еліезера. Що це? Виходить, він потрапив не в наступний день, а повернувся в минуле?! У вчора? До того, як усе сталося?

– Вставай! – подумки закричав Авії Еліезер. – Вставай і попередь усіх! Не сиди!

Але Авія сидів, сопів і гілочкою відганяв від свого товару мух.

– Шалом, Еліезере! – почув він удалині й здригнувся. – Нехай Ягве береже нашу воду чистою!

Але це говорили не йому. Це говорили Еліезерові, який дуже скоро знищить усе своє містечко.

– Вставай, – подумки наказував новий Еліезер. – Чуєш?! Бородо! Піднімайся!

Пилюка в повітрі дратувала горло, але торгівля йшла жваво. Авія голосно розхвалював свій товар:

«Найкращі оливки з Галілеї! Соковиті, як благословення Авраама!».

До нього підійшла жінка з двома дітьми, поторгувала-ся за жменю солоних оливок. Авія поступився, бурчачи: «Ти змушуєш мене голодувати, Рахіль!», хоча явно таємно радів угоді. Діти, схопивши оливки, побігли вперед, а Авія перерахував лепти й засунув їх у гаманець, схований під тунікою.

Час від часу погляд Авії повертався до площі. Еліезер бачив самого себе й одразу починав кричати й командувати, роздираючи невидимий рот. Близько полудня спека стала нестерпною, тож Авія сховався в тіні смоківниці. Він неквапливо пив воду зі шкіряного бурдюка, який Сара наповнила зранку, сходявши до криниці, і їв корж зі шматочком козячого сиру, виміняного в пастуха. Вода була прохолодною, тож Авія дякував Богові за неї, не підозрюючи, що вночі вона стане отрутою. Еліезер так утомився кричати, що просто спостерігав за тим, що відбувається.

Опівдні Авія почув неподалік голос учителя із синагоги, який читав Тору. Він вирішив приєднатися до молитви Мінха, залишив кошики під наглядом сусіда, встав і попрямував повз колишнього Еліезера до маленької синагоги на краю площі. Коли юнак біля криниці опинився зовсім поруч, то не вірилося, що він із величезним ціпком має такий безглуздий вигляд, тож Еліезер знову почав кричати. Раптом він зможе докричатися до самого себе. Але ні.

Тим часом Авія умив руки й увійшов до прохолодного приміщення, де пахло старим пергаментом і ладаном. Учителю читав псалом, і Авія, стоячи серед інших, повторював слова. Після молитви він неквапливо повернувся на ринок. Торгівля в спеку завжди затихала, бо покупці ховалися в тіні будинків.

У цей час на розі площі з'явився чужинець у старому плащі. Він про щось запитав у перехожого старого, але Еліезер встиг помітити, як уважно той оглядає криницю й колишнього Еліезера.

Після обіду Авія вирішив перевірити свої оливкові дерева на ділянці за містечком. Він вів віслюка пилюкою, де повітря було просякнуте запахом сухої трави й квітучого чебрецю, і бурмотів незнайому Еліезерові пісеньку. Оглянувши дерева, він підняв кілька впалих оливок, притулився до стовбура й замислився. Мабуть він думав про майбутнє: якщо врожай буде добрим, він зможе купити ще одного віслюка. Хто знає? Еліезер був не більше, ніж німа риба, яка потрапила в голову крамарю.

На заході сонця торгівля поживавішала. Люди поверталися додому й купували продукти на вечерю. Було продано й олію. Прийшла Ребека, поскаржилася, що сусідські кури знову залізли до їхнього двору, і Авія обіцяв поговорити із сусідом. У перерві між продажами Авія, використовуючи мотузку з конопель і наспівуючи ту саму мелодію, встиг полагодити один із кошиків із тріснутою лозою. Уже в сутінках він укотре кинув погляд на площу й помітив доньку коваля Міріам, яка несла глечик. Але погляд був швидкоплинним, тож він не побачив, як колишній Еліезер устав зі свого поста. І, звісно, не чув, як Еліезер у його голові завиває на всі лади.

Дорогою додому Еліезер відчув відлуння емоцій Авії: гордість за вдалу угоду, роздратування від останнього покупця. І ці емоції, наче виноградна лоза, переплелися з відчаєм Еліезера, створюючи болісний розлад.

Усю ніч Еліезер думав, згадуючи минулий день. По суті, йому навіть подобалося підглядати за чужим життям. У цьому було щось заворожуюче й солодке. Дратувало лише те, що він нічого не може зробити. Паралельно з'ясувалося, що спати в чужому тілі він не може, тож від нічого робити Еліезер почав вигадувати способи, як змусити Авію виконувати його накази. Нічого путнього в голову не прийшло.

Наступного ранку, коли Ребека подавала Авії глечик із водою, щойно принесеною з криниці, Еліезер щосили на-

магався відвести руку, розбити посудину, змусити Авію поперхнутися. Марно. Авія не помітив гіркуватого присмаку й звично зібрався на ринок.

Однак коли він вантажив кошики на віслюка, раптово шлунок скрутило різким болем. Авія присів навпочіпки, а потім став навкарачки.

– Ні, – закричав Еліезер усередині, – не треба!

Горло запекло, жар перейшов у спазми в шлунку, наче всередину насипали розпечене вугілля, тіло затрясли судоми. Авія похитав головою і на колінах та ліктях поповз до будинку. Ребека, яка виходила на вулицю, закричала, присівши поруч, а Авію – вирвало.

– Зараз, зараз! Я принесу молока! – прошепотіла жінка.

– Зачекай, – Авія схопив дружину за руку. – Ти пила воду?

Жінка швидко закивала, а Авія закотив очі, задихаючись, і прошепотів: «Ягве, помилуй...», а потім – знепритомнів. Еліезер встиг подумати, що дитина була не перша: просто про неї першу дізналися. Потім Авію скрутило, зігнуло, розігнуло, знову зігнуло. Смерть настала, як темрява, і він помер. А Еліезер розплющив очі в іншому місці.

* * *

Прохолодне повітря пахло димом від вогнища. Ляна завіса час від часу пролітала перед обличчям, упускаючи в кімнату сонячні відблиски. У тілі відчувалася дивовижна легкість. На душі було сонячно й радісно, хоча жодних причин для цього Еліезер не бачив. Тоненькі руки піднялися перед очима й почали ліниво гратися з ранковими променями, що проникали в кімнату. Між великим і вказівним пальцями правої руки майнула родима плямка, тож Еліезер одразу зрозумів, у кого він опинився.

Шестирічний Йона – худенький хлопчик із великими темними очима й розкуйовдженим кучерявим волоссям. Душа хлопчика була наче яскраве світло: повна радості, цікавості й надій. Він повернув голову й штовхнув у плече молодшу сестру.

– Ліє, вставай на молитву. Мама сваритиметься! – і, не чекаючи, поки незадоволено замуликає сестра, скотився з циновки й надягнув коротку туніку з грубого льону. Голос у Йони був високий, дзвінкий, тож Еліезер, звиклий до своїх глибоких тонів, чомусь почувався таким вразливим. Та й туніка здавалася надто відкритою й короткою.

Його босі ноги ступали по прохолодній глиняній підлозі, тож Еліезер скривився разом із хлопчиком, коли той випадково наступив на колючку, що застрягла в щілині. Тіло здавалося крихким і невагомим, особливо після важкої постаті Авії.

Йона снідав залишками вчорашнього коржа, сушеним інжиром і козячим молоком, що його мати виміняла в пас-туха. У якийсь момент він помітив горобця, який сів на гілку навпроти відчиненого вікна, і почав імітувати його цвірінькання, але в цю мить до кімнати забігла Лія, тож горобець одразу відлетів.

Дівчатка навчалися вдома, тож Йона не став чекати сестру, помахав батькові у дворі й побіг пилукою. Дорогою до синагоги, маленької будівлі з вапняку на краю площі, Йона наздогнав друга – семирічного Ефраїма, а Еліезер сердився, що той іде праворуч, бо під час розмови хлопчик дивився лише на приятеля й зовсім не повертав голови. Еліезерові було важливо зрозуміти, який це день, чи з'явиться він сам на площі сьогодні, чи десь у сусідньому будинку вже корчиться від отрути крамар Авія.

Центр містечка поступово оживав, і тут Еліезер побачив Авію. Той згужав кошики зі свого старого віслюка й усміхався. Це означало, що юнака знову закинуло за день до того, тож

Йому знову доведеться проживати весь... Стривай! Це означало, що не пізніше, ніж завтра, маленький Йона також помре.

– Сті-і-ій! – закричав він у голові хлопчика. – Зупинися! Підійди до криниці!

Але малюк і не думав реагувати на нечутні накази, а вже здалеку помітив старого фарисея на ім'я Шемуель – свого вчителя – і захвилювався.

У синагозі пахло ладаном і пилом. Йона був одним із найкращих учнів Шемуеля: його хвалили за пам'ять, дзвінкий голос і здібності до мов. Учитель часто гладив його по голові й повторював: «Йоно, ти станеш світлом для Ізраїлю». Йона червонів, але в душі пишався, бо мріяв стати вчителем або навіть священником в Єрусалимі.

Сьогодні він читав уривок із «Тори», із книги «Вихід», про манну небесну. Його голос тремтів від хвилювання, але він старався вимовляти слова чітко й виразно. «І сказав Господь Мойсеєві: Я почув нарікання синів Ізраїлевих...».

Після уроку хлопчик став у тіні синагоги й зачекав, поки вчитель винесе йому шматочок пергаменту з буквами алеф-бет, щоб практикувати вдома. Йона сховав його під туніку, боячись загубити, і перев'язався мотузкою.

Проходячи повз криницю, маленький геній блиснув очима в бік постаті охоронця криниці, який сидів на кам'яній лаві, і зазирнув у темну воду, але замість свого відображення побачив лише темний силует на тлі яскравого неба – скуйовджене волосся й блискучі білки очей. Непомітно він зсунув убік шкіряне відро, зняв із бортика відколений шматочок глини й кинув його у воду, дивлячись, як вигадливо круги ламають зображення.

«Це ж треба, – подумав Еліезер. – А я його навіть не помітив».

Після обіду Йона допомагав батькові. Маттанія був теслею й стругав у дворі, а Йона подавав йому інструменти, підмітав

і варив клей. Коли батько побачив, що Йона зовсім знемігся на сонці, то сказав: «Тобі не треба втомлюватися! Ти обдарований! Твоє головне завдання – вчитися», а потім відпустив хлопчика. Йона відразу побіг гратися з друзями в «камені». Дихання його було швидким, серце билось легко, а всередині жила радість.

Витерши пальці, липкі від винограду, що він схопив зі столу, вибігаючи з дому, хлопчик паличкою накреслив на утрамбованій землі коло, і всі почали здалеку кидати тверді кругляші якомога ближче до центру. І знову маленький Йона демонстрував свої таланти, та цього разу – в дивовижній спритності. Ефраїм ображався й бурчав, що його обіграє якесь «сопливе малятко». Босі ноги дітей вкрилися білуватим пилом, характерним для галілейських пагорбів. Ступні Йони відчували кожен камінчик, але хлопчик, на відміну від Еліезера, цього навіть не помічав. Повітря пахло сухою травою. У якийсь момент Йона помітив ящірку, яка бігла по плоскому каменю, і хотів її спіймати для маленької Лії, але ящірку сполохав караван крамарів, навантажений кошиками. Хтось із подорожніх гарно грав на очеретяній флейті. Йона зачаровано завмер і розмірився про мандри й золоті стіни храму в Єрусалимі, про які розповідав учитель.

Сонце заходило – і площа огорнулася персиково-рожевим світлом, що робило все довкола теплим і м'яким. Будинки відкидали довгі тіні, а пил у повітрі здавався золотим. Жінки з глечиками на плечах юрмилися біля криниці, а їхні покривала – білі, блакитні, коричневі – гоїдалися, мов вітрила. У тіні стіни зруйнованої будівлі на краю площі Йона помітив чужинця в надто темному для такої спеки плащі, і Еліезер здригнувся. Чужинець пильно дивився в бік криниці.

Біля дому батько, стомлений справами, сидів на землі й вирізав сестрі дерев'яну іграшку – маленьку фігурку вівці. Побачивши Йону, Маттанія всміхнувся: «Шемуель знову тебе хвалив, синку. Сказав, що ти будеш великим, як Мойсей». Йона розплився в усмішці, мріючи про майбутнє.

А Еліезер злякався, що той не доживе до завтрашнього вечора. І це розривало йому серце.

Наступний ранок був схожий на попередній, а Еліезер дуже зрадив, що хлопчик п'є молоко, а не воду. «Ніколи не пий води», – шепотів він, не вірячи у свої здібності щось комусь навіяти.

Маленький Йона жив своїм дитячим життям і не помічав того, що відбувалося довкола. Він не слухав розмов дорослих чи пліток містян або не надавав їм значення. А Еліезер чув і здригався. До обіду наступного дня вже було відомо про десятки померлих.

Біля ринку Еліезер вухами Йони почув, що ще до заходу сонця до римського управителя в найближчий гарнізон відправили гінця з повідомленням, що криницю отруєно, а містянам терміново потрібен лікар і питво. Жителі вірили в міць імперії та силу їхніх цілителів. Однак наступного ранку стало зрозуміло, що римлянин, злякавшись чуми й мору, не захотів витратити ресурси на доставку води через пустелю. Вирішив, що простіше ізолювати містечко. Римські вояки оточили дороги, перекрили шляхи ввезення води та їжі, а тих, хто намагався вирватися, гнали назад списками.

«Напевно, – подумав Еліезер, – управитель подивився на мапу й вирішив: хай зараза вигорить сама». За другий день померли сотні. Якби Еліезер міг, то він би видавав собі все волосся на голові й роздер обличчя до крові.

Маленькому Йоні заборонили пити. Три дні він якось тримався. Тим часом площа, ще недавно повна життя, стала могильником, укритим тілами людей і тварин.

На четвертий день Йона, як завжди, прийшов до синагоги, але вчителя не було. І дітей також не було. Зате на вікні стояв глечик. Щойно хлопчик глянув на нього, Еліезер завив уголос і закричав, благаючи милості Бога.

Але Бог був жорстоким. Через пів години Йона скрутився, забившись під лаву. Маленьке сердечко калатало в паніці, тіло тремтіло, а очі бігали від предмета до предмета. Хлопчик плакав від болю в животі, тихенько кликав маму, але не міг підвестися через кинджал, що пронизував нутрощі. Ще через десять хвилин хлопчик помер. А Еліезер, який відмовлявся розплющувати очі, на коротку мить побачив золоті стіни Храму.

* * *

У повітрі гудів легкий мускусний аромат, змішаний із нотками трави й прілого листя. Тіло відчувало вагу. Суглоби нили. Еліезер чув сухе і хрипке дихання. Своє дихання. Циновка, на якій лежало тіло, була тонкою, злежалою, тож відчувалася твердість глиняної підлоги під нею. Побачивши суху й напівпрозору пергаментну шкіру рук, укриту рудими плямами, Еліезер здогадався, що потрапив у тіло старої. Довге кректання й надсадні хрипи супроводжували підйом тіла у вертикальне положення. Шкіру холодило на ранковому повітрі. Потім бабуся довго розчісувала дерев'яним гребенем сиве волосся й маленькими ковтками пила воду з глиняної чашки. Пізніше, спираючись на дерев'яну палицю, дуже повільно йшла через своє крихітне житло, щоб умити руки й змастити шорстку шкіру залишками оливкової олії. Дихання, коли бабуся шепотіла молитви, мало слабкий кислий відтінок: мабуть через слабкі зуби й убогу їжу.

Неміч. Саме так охарактеризував би Еліезер цей чужий стан. І він йому дуже й дуже не сподобався.

– Бабусю, ти мене чуєш? – без особливої надії запитав Еліезер.

Жодної реакції.

Перш ніж проковтнути корж, бабуся довго розмочувала його у воді. Смак його здався прісним, майже безжит-

тевим, тож Еліезер відчував чужий голод, прихований за звичкою й покірністю.

Після сніданку бабуся кілька хвилин посиділа у дворі, де пахло сухою землею й розмарином, шепочучи ранкову молитву Шма Ізраель: «Слухай, Ізраїлю, Господь – Бог наш, Господь єдиний».

Цей район міста був зовсім бідним, тож Еліезер не впізнавав місць.

Ще до того, як сонце набрало сили, бабуся вже сиділа під навісом із пальмового листа біля ткацького верстата, а Еліезер відчув, як її вузлуваті пальці повільно перебирають вовняні нитки. Верстат був старий, дерев'яний. Він скрипів під час кожного руху – і запах вовни, змішаний із пилом, наповнював повітря.

Руки були ритмічними й неквапливими, тож Еліезер відчував біль у спині, плечах, руках, шиї. Він би хотів кинути роботу, але руки рухалися, наче за пам'яттю тіла.

Ближче до полудня зсередини пролунав голос, що кликав бабуся, і Еліезер дізнався, що її звать Ханна. Через мить у двір зайшла молода сусідка з маленьким кошиком фініків у подарунок.

– Ханно, як твоє полотно? Донька чекає весілля! – усмінулася вона.

– З Божою поміччю закінчу до Суккота, – хрипко «прокаркала» бабуся.

Чомусь саме в цю мить Еліезер раптово зрозумів масштаб свого покарання: він мусить пережити всі смерті жителів містечка, відчуваючи розгубленість, біль, страх і шепочучи молитви кожного. Він хотів бігти до криниці, але відчував смішну дитячу гордість бабусі за її роботу, її любов до громади, яка вважала її мудрою вдовою, хранителькою традицій.

Рахіль пішла, залишивши фініки, а Ханна відкусила один, відчуваючи його солодкість, але для Еліезера смак загубився у відчай.

Після обіду зайшла донька Ханни – симпатична темноока жінка в хустці, залишила онука, який одразу після її відходу почав пустувати, щось упустив і, судячи зі звуку, навіть розбив, але в Ханни не було ні сил, ні бажання йти перевіряти. Еліезер спочатку розлютився, але потім згадав, що вже завтра цей хлопчик також помре, і зарідав.

Ближче до вечора хлопчисько стомився й сам прийшов у двір до Ханни, де вона навчила його зав'язувати вузол на вовняній нитці, а Еліезер засмутився, відчувши, як тремтять її пальці. Потім Ханна розповідала хлопчикові історію їхньої родини, починаючи від прабабусі Рут, а Еліезер, слухаючи, відчував чужу гордість за сім'ю.

Це було дивно, але стара Ханна, яка була найближче до Раю, помирала майже вісім днів. Перші кілька днів вона звично чекала, що донька принесе їй їжу й воду, і доїдала запаси. Чи багато треба немічному тілу?

Потім підвелася і, важко спираючись на ціпок, пошкандибала до площі. Хвiртка, заросла травою, показала, що гості в неї й раніше були вкрай рідкісними.

Ще тільки вийшовши на сусідню вулицю, стара Ханна відчула запах. Вона пам'ятала його ще з юності. Коли ж вона побачила тіла сусідів, що валялися на сухій глині, їй усе стало зрозуміло. Мор. Бабуся розвернулася й пішла назад.

І сиділа на лаві, тиха й умиротворена. Сльози беззвучно котилися по сухих щоках, обираючи шлях у зморшках. У її повільному відході не було ні болю, ні жалю – лише прийняття.

Еліезерові було соромно в цьому зізнатися, але через якийсь час він уже мріяв, щоб бабуся швидше померла. Йому здавалося, що він застряг. Треба було бачити, що сталося через тиждень з іншими, а шансів на це не було. Потім, бачачи її покiрність, він учився вірі, але все одно його відчай зростає. Поки до Ханни не прийшов вічний сон.